

Cite: Malynovska, O. A. (2022). Mihratsiia ukrainciv do Slovachchyny: tendentsii ta perspektyvy [Migration of Ukrainians to Slovakia: Trends and Prospects]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1 (47), 70-87. <https://doi.org/10.15407/dse2022.01.070>

<https://doi.org/10.15407/dse2022.01.070>

УДК 314.47:314.422(477)

JEL Classification: J11

О. А. МАЛИНОВСЬКА, д-р наук з держ. упр., старш. наук. співроб., голов. наук. співроб.

Національний інститут стратегічних досліджень

01030, Україна, Київ, вул. Пирогова, 7-а

E-mail: malinovska@niss.gov.ua, malynovska@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5305-0253

Scopus ID: 57190283069

МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО СЛОВАЧЧИНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Останніми роками серед країн призначення українських мігрантів помітно зростає роль сусідніх центральноєвропейських країн. Викликані пандемією COVID-19 карантинні обмеження обумовили посилення цієї тенденції, оскільки поїздки до суміжних держав, у т.ч. до Словаччини, виявилися більш безпечними і легше здійснюваними. Хоча за обсягами міграції до Словаччини значно поступається тим, які спостерігаються між Україною та іншими державами Вишеградської групи, це доволі показовий для аналізу загальних тенденцій міграції в регіоні приклад. Вона швидко зростає внаслідок територіальної та культурної близькості, збільшення потреб сусідньої країни в додаткових робочих руках з-за кордону, поступової лібералізації її міграційної політики. Громадяни України виїжджають до Словаччини передусім з метою працевлаштування, збільшується освітня міграція до сусідньої держави, певна частина переміщень носить торговий характер. Наслідки міграції українців до Словаччини неоднозначні. З одного боку, вона сприяє більш тісним міжнародним стосункам, розвитку взаємодії, трансферу знань та досвіду, проте, з другого, веде до втрати Україною частини трудового потенціалу, зниження трудової активності на Батьківщині, працевлаштування наших співгромадян у неформальній економіці за кордоном, ризиків порушення їхніх трудових прав, відсутності соціального захисту.

Метою цієї статті є аналіз тенденцій та визначення особливостей міграції українців до Словаччини з обґрунтуванням пріоритетів взаємовигідного для обох країн співробітництва щодо регулювання мобільності (трудової, освітньої, торговельно-сервісної) населення. Для її досягнення застосовані загальнонаукові методи пізнання: системний, порівняльний, структурно-функціональний. Новизна дослідження забезпечується виявленням сучасних особливостей міграційних процесів між Україною та Словаччиною з використанням найновіших доступних статистичних та фактичних даних. За його результатами зроблено висновок про те, що обидві держави зацікавлені у переведенні

транскордонної міграції у правову площину, забезпеченні впорядкованого та безпечного пересування людей. Водночас для України основний інтерес полягає в тому, щоб активна мобільність населення не провокувала подальше поглиблення диспропорцій у рівнях життя сусідніх держав, сприяла динамізації розвитку. Це потребує діяльності за двома основними напрямками: збереження моделі циркулярної міграції як альтернативи міграції переселенської, запобіжника остаточних втрат частини трудового та інтелектуального потенціалу; створення умов для використання заробітків мігрантів, набутих ними знань та досвіду, встановлених соціальних зв'язків для розширення можливостей підприємництва, відкриття нових робочих місць в Україні і, відповідно, забезпечення передумов для скорочення трудової міграції, повернення мігрантів на Батьківщину.

Ключові слова: міграція населення України, транскордонна мобільність, малий прикордонний рух, міграційна політика, Словацька Республіка.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Визначальним трендом розвитку міграційних процесів населення України останніх десятиліть є переорієнтація міграційного потоку із східного на західний напрямок, тобто на країни ЄС. Пандемія COVID-19, що призвела до ускладнення транскордонних переміщень, обумовила зменшення інтенсивності міграційного потоку, певні зміни його характеристик. Так, за даними Євростат, чисельність громадян України, які мали дозволи на перебування в країнах-членах ЄС чинні станом на кінець 2020 р., зменшилася у порівнянні з кінцем 2019 р. в основних країнах призначення Західної та Південної Європи, а саме в Німеччині, Австрії, Італії, Португалії, Греції. Разом з тим, цей показник у сусідніх до України країнах зріс: в Угорщині на 2,7 %, у Польщі на 5 %, у Словаччині на 11,1 %, у Чехії на 13,9 % [1]. За умов карантинних обмежень виїзди до суміжних держав виявилися для українців безпечнішими і легше здійснюваними, тим більше, що потреба у додаткових робочих руках у країнах-сусідах зберігалася. Наскільки стійкою буде тенденція до зростання значення країн Вишеградської групи як країн призначення мігрантів з України, залежатиме від загальної міграційної ситуації в Європі, динаміки розвитку країн-реципієнтів та України. Проте вже зараз можна твердити, що в центрі Європи склалася стійка міграційна система, функціонування якої особливо наочно виявляється в прикордонних регіонах, її формування під впливом пандемії прискорилось. Словаччина є найменшим за територією, населенням та протяжністю кордону з Україною сусідом, що є членом Вишеградської четвірки. За обсягами міграційні потоки між Україною та Словаччиною значно поступаються тим, які спостерігаються між Україною та іншими державами регіону. Водночас приклад українсько-словацьких переміщень населення є доволі показовим для аналізу загальних тенденцій міграції в центральній Європі, подальших прогнозів їх розвитку. **Метою статті** є аналіз тенденцій та визначення особливостей міграції українців до Словаччини з обґрунтуванням пріоритетів взаємовигідного для обох країн співробітництва щодо регулювання мо-

більності (трудової, освітньої, торгової) населення. Для її досягнення застосовані загальнонаукові **методи пізнання**: системний, порівняльний, структурно-функціональний. **Новизна** дослідження забезпечується виявленням сучасних особливостей міграції між Україною та Словаччиною з використання найновіших доступних статистичних та фактичних даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграцію населення України за кордон під різними кутами зору вивчали економісти, соціологи, політологи тощо, значний внесок у вивчення міграції населення України, у т.ч. до Словаччини, зробили Е. Лібанова (E. Libanova), О. Позняк (O. Pozniak), М. Романюк (M. Romanuk) та інші.

Окремим напрямом міграційних досліджень є вивчення міграції українців до країн Вишеградської групи, які здійснювались у творчій співпраці з науковцями сусідніх країн. Українську сторону в цих дослідженнях представляли аналітики О. Бетлій (O. Betliy), К. Кульчицька (K. Kul'chyts'ka), І. Сушко (I. Sushko) та інші [2]. У сусідніх країнах над проблематикою працювали польські науковці П. Кажмеркевич (P. Kaźmierkiewicz), М. Ярошевич (M. Jaroszewicz), чеські дослідники Д. Дрбохлав (D. Drbohlav), В. Стрелковська (V. Strelkovska), словацькі вчені В. Бенч (V. Benc), Л. Ваврова (L. Vavrova) та інші [3].

Аналізуючи міграцію українців до Словаччини, більшість дослідників залишалися в рамках парадигми неокласичної економіки, яка твердить, що робоча сила рухається туди, де заробітки є вищими, а безробіття нижчим, що працевлаштування за кордоном викликане значною різницею у величині винагороди за аналогічну працю та більшим попитом на неї в країні призначення. Згідно з неокласичним підходом, застосованим на мікрорівні, міграція потрактована як інвестиція у подальше накопичення матеріальних ресурсів та людського капіталу. У парадигмі так званої нової економіки міграції територіальні переміщення розглядаються не як індивідуальна, а як сімейна стратегія, спрямована на досягнення домогосподарством певних цілей, наприклад, покращання житлових умов чи навчання дітей, на зниження економічних ризиків, страхування від несподіваних і несприятливих подій.

Доповнює розуміння переміщень між Україною та Словаччиною «мережева» теорія, в центрі якої — міграційні мережі, тобто соціальні зв'язки, які поєднують мігрантів із сім'ями на батьківщині, потенційних мігрантів із співвітчизниками за кордоном. Це соціальний капітал, що спрощує і здешевлює переміщення, чим пояснюється здатність міграції до розширеного відтворення навіть тоді, коли первинні економічні причини її виникнення втрачають свою гостроту.

Транскордонні соціальні зв'язки лежать в основі парадигми територіальної міграційної системи та транскордонного ринку, у т.ч. ринку праці, як його складової, системи, що базується на взаємозв'язках і взаємодопов-

неннях. Транснаціональні ринки праці стали предметом серйозної уваги в регіональних наукових центрах Західної України і досліджувалися такими вченими, як М. Бачинська (M. Bachyns'ka), М. Біль (M. Bil), К. Деркач (K. Derkach), У. Садова (U. Sadova), В. Рюль (V. Ryul'), Ю. Цибульська (Y. Tsybul's'ka) та ін. Частиною міграційної системи «Україна — Східна Європа» є міграційна система, що об'єднує Україну та Словаччину [4].

Такий підхід розвинувся із більш широкої концепції транснаціоналізму, яка сформувалася в 1990-ті роки на основі вивчення діяльності транснаціональних корпорацій, а згодом була імплементована до міграційних досліджень. За традиційного мислення, коли кордони національної держави видаються природною рамкою функціонування суспільства, міграція виглядає девіантним явищем, її наслідки зазвичай мають конотацію ризиків чи загроз. Проте більш сучасний погляд на міграцію засновується на тому, що мігрант водночас є й іноземцем за кордоном, і громадянином вдома, що він функціонує в обох соціальних просторах і тим самим об'єднує їх, створюючи можливості для взаємозбагачення та розвитку. Потрапляючи до нового соціального середовища, мігранти змінюються, але й змінюють своє оточення і в країні перебування, і в країні походження, забезпечують поширення нових знань та досвіду по обидві сторони кордону. Таким чином мігранти сприяють прогресивним перетворенням на батьківщині та покращенню іміджу країни походження за кордоном, а кордон трансформується із розподільчої лінії на місце контактів та взаємозв'язків.

Для розуміння міграції українців до Словаччини цікавою є також теорія міграційного переходу, згідно з якою модернізація суспільства обумовлює трансформацію не лише демографічної поведінки населення, а й міграційної ситуації, перетворення країн, що віддавали населення, на ті, які його приваблюють. Після Другої світової війни цей перехід пережили країни Західної Європи, в 1970-х—1980-х роках країни європейського Півдня, після 2004 р. завдяки динамізації економіки в результаті вступу до ЄС він розпочався в країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в Словаччині.

Виходу за рамки дещо спрощеного підходу до міграції, як економічно детермінованого явища, сприяє також інституційна теорія, згідно з якою міграційні потоки відображають рівень залучення країни до міжнародних угод, проектів співробітництва. Інституційними чинниками транскордонної міграції між Україною та Словаччиною є Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух 2008 р. в редакції 2019 р., яка надає можливість мешканцям прикордонної зони вільно в'їжджати до 30-ти кілометрової зони сусідньої держави і перебувати там до 90 днів; наявність преференцій, що надаються в Словаччині іноземцям, котрі мають статус «закордонного словака». Оскільки Словаччина є членом Європейського Союзу, важливим для міграційних переміщень між країнами є не лише національне законодавство та двосторонні домовле-

ності, а й законодавство ЄС, у т.ч. набуття українцями права подорожувати територією ЄС без віз.

Виклад основного матеріалу. Чинники, які визначають міграцію українців до Словаччини, мають внутрішній і зовнішній характер. Причому саме внутрішні чинники є вирішальними для виникнення та розвитку міграційного процесу. Вони добре відомі, передусім це значно вища за кордоном, ніж в Україні, оплата праці. Оскільки найактивніше у міграційних переміщеннях беруть участь мешканці прикордонних регіонів, а Словаччина межує із Закарпатською областю України, проілюструємо цю тезу даними опитування, проведеного в Закарпатті Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва восени 2020 р. Згідно з ними у порівнянні з результатами аналогічного дослідження 2018 року, частка осіб, які задумувалися над еміграцією, зросла з 28 до 49 %, натомість частка тих, які не мали наміру емігрувати за будь-яких умов, зменшилася з 46 до 34 % [5].

Серед причин виїзду закарпатців за кордон панівними є економічні. Залишити країну в разі суттєвого погіршення економічної ситуації (падіння доходів, відсутність роботи з достатньою оплатою праці) в 2020 р. були готові 28,3 % респондентів, а за даними аналогічного опитування в 2018 р. — 20 %.

Високий рівень міграційної готовності, як залучення мешканців області до транскордонних переміщень, великою мірою є наслідком соціально-економічної ситуації в ній. Так, за даними Держстату, наявний дохід у розрахунку на одного мешканця в Закарпатській області найнижчий у порівнянні з усіма українськими регіонами, крім постраждалих від війни Донецької та Луганської областей. Рівень безробіття (за методологією МОП) стабільно вищий ніж в середньому в Україні, а заробітна плата, навпаки, нижча [6, 7]. Водночас у сусідній Словаччині мінімальна заробітна плата вчетверо переважає цей показник для України.

Крім соціально-економічних чинників, на інтенсивність міграції впливають й інші обставини. Наприклад, зручне транспортне сполучення, міграційна активність родичів чи близьких друзів тощо. Згадане вище опитування населення Закарпатської області показало, що 17 % закарпатців мали рідних чи близьких друзів, які виїхали на постійне проживання за кордон, 38,9 — таких, які виїхали на роботу за кордон на тривалі терміни, 40,1 % — рідних і друзів, котрі до пандемії практикували нетривалі поїздки на заробітки.

Ще одним чинником міграції є, безумовно, наявність відповідних етнічних меншин по обидва боки кордону. Громадяни України словацької етнічної належності, які відповідно до словацького законодавства мають отримати статус словака, що проживає за кордоном, об'єктивно мають ширші можливості для міграції до Словаччини. Цей статус дає право тимчасово проживати в Словаччині упродовж 5 років, вчитися, працювати,

займатися бізнесом. Щоб його отримати, потрібно довести, що особа, або її прями предки, є за національністю словаками, або що вона займається громадською діяльністю, яка демонструє словацьку національну свідомість. Передбачається також базове володіння словацькою мовою.

За переписом 2001 р. серед громадян України нараховувалося лише 6,4 тис. словаків. Пізніше, як відомо, перепис не проводився. Проте за оцінками словацького урядового органу, який опікується справами словаків, що живуть за кордоном, в Україні, в основному в Закарпатті, проживають 12 тис. словаків [8]. Після 2014 р. кількість клопотань про набуття статусу закордонного словака зростає вдвічі. Хоча в загальному міграційному потоці частка етнічних словаків незначна, як внаслідок їх малочисельності, так і тому, що ті, хто мав намір емігрувати, уже реалізували його раніше, родинні та дружні зв'язки між співвітчизниками по обидві сторони кордону спрощують міграційні переміщення та пошук роботи в зарубіжній державі не лише для представників етнічної меншини, а й для їхнього оточення, що належить до титульної нації.

Для міграції українців до Словаччини важливим є режим кордону, кількість перетинів якого значна. Вона суттєво зменшилася внаслідок карантинних обмежень 2020 р., але уже наприкінці року почала відновлюватись. Усього у 2020 р., за даними Держприкордонслужби, громадяни України виїздили до Словаччини 336,5 тис. разів, або у 2,5 рази менше ніж 2019 р.

Попри те, що довжина українсько-словацького кордону лише 97 км, на ньому знаходяться п'ять пунктів перетину (два автомобільні, два залізничні, один пішохідний), відбувається будівництво нових. Після здобуття незалежності, коли українці змогли вільно пересуватися через кордон, із Словаччиною діяв безвізовий режим, а мешканці прикордоння могли виїжджати до сусідньої держави навіть за внутрішніми паспортами із спеціальними вкладками (органи внутрішніх справ оформлювали до 60 тис. таких вкладок на рік). Інтенсивність руху через кордон із Словаччиною була надзвичайно високою і в 1999 р. сягнула понад 800 тис. виїздів. В умовах системної кризи перехідного періоду 1990-х років основну масу перетинів кордону здійснювали «човники», тобто особи, котрі власноруч перевозили через кордон дрібні партії товарів як для власного вжитку, так і для продажу.

У 2000 р. Словаччина ввела для українців візовий режим у зв'язку з підготовкою вступу країни до ЄС, що одразу призвело до зменшення чисельності перетинів кордону вдвічі. Ще більше ускладнилися транскордонні переїзди українців після приєднання 2007 р. Словаччини до Шенгенської зони і запровадження процедури оформлення віз за більш суворими шенгенськими правилами. Разом з тим населення швидко пристосувалося до нових реалій. Щорічно консульства Словаччини оформлювали понад 50 тис. віз. Кількість відмов коливалася в межах 1—2 %, що було нижче ніж у середньому по країнах Шенгенської зони [9].

Транскордонній мобільності сприяла також підписана 2008 р. українсько-словацька угода про місцевий прикордонний рух, яка дала змогу мешканцям майже трьох сотень населених пунктів прикордоння подорожувати до прикордонних регіонів Словаччини без віз і перебувати там упродовж 30 днів. Пізніше з метою спрощення процедур міждержавних поїздок тривалість перебування на території сусідньої країни було продовжено до 90 днів. Отримання Україною в 2017 р. безвізового режиму з ЄС значно розширило можливості для міграційних переміщень українців.

Серед зовнішніх чинників міграції громадян України до Словаччини — краща економічна, соціальна, демографічна ситуація в сусідній країні, потреби її ринку праці, міграційна політика, а також географічна близькість, мовна та культурна спорідненість, наявність української етнічної меншини.

Історично Словаччина не належала до країн, які приваблюють мігрантів, понад те, в результаті міграції країна втрачала власне населення. Так, у пошуках кращих заробітків виїхали до багатших країн ЄС або їздять туди на роботу, проживаючи в Словаччині, від 150 до 250 тис. громадян [10]. Проте поступово ситуація змінюється. Хоча чисельність іноземців у країні все ще порівняно незначна (вони становлять трохи більше півтора відсотка населення), темпи її росту чи не найвищі в Європі. Якщо в 1990-ті роки більшість іноземців в Словаччині були громадянами Чеської Республіки, після вступу до ЄС в 2004 р. їхня частка зменшувалася, в країну прибували громадяни інших держав Євросоюзу, в основному менеджери та спеціалісти, а також іммігранти з третіх країн. Спочатку це були вихідці з колишньої Югославії, де йшла війна. У 2000-х роках почав зростати імміграційний потік з України. Станом на кінець 2020 р. чинні дозволи на перебування в Словаччині мали 150 тис. іноземців, що на 5 % більше ніж попереднього року. 40 % з них були громадянами країн ЄС, 60 % — інших країн, серед яких найбільше українців, а також громадян Сербії, В'єтнаму та Російської Федерації [11].

Водночас, як твердять спеціалісти, трансформація Словаччини з країни, яка віддає населення, на таку, що його приймає, не супроводжувалася виробленням адекватної міграційної політики. Оскільки прибулі з Югославії та з України були близькими до словаків за мовними, культурними, релігійними характеристиками, потреба у розробці належних правових та адміністративних механізмів вповні не усвідомлювалася. Новизна феномену міграції обумовила обережне і часто негативне ставлення словацького суспільства до нього. До «міграційної кризи» 2015—2016 років, тобто масового прибуття до Європи біженців з Близького Сходу, міграційні питання перебували на маргінесах суспільного буття. Коли ж уряд відкинув затверджені Єврокомісією обов'язкові квоти на переселення біженців, як форму солідарності з країнами-членами ЄС, що потерпали від найбільшого міграційного тиску, міграційні питання перетворилися не лише на

важливу тему внутрішньополітичних дискусій, а й євроінтеграційного дискурсу. Словаччина висунула ідею «гнучкої солідарності», тобто виявлення підтримки в рамках ЄС іншими, крім переселення, засобами. Щодо такого підходу досягнуто консенсус і в політикумі, і в суспільстві, проте панування негативних стереотипів стосовно міграції загрожує накопиченням нерозв'язаних проблем у цій сфері, особливо трудової міграції, яка набуває все більшого значення для розвитку країни.

Як і у більшості європейських країн, населення Словаччини скорочується внаслідок негативного природного приросту і у зв'язку з доволі численною міграцією словаків за кордон, і потребує поповнення. Тим більше, що в останні десятиліття економіка країни успішно зростала, сюди надходили значні іноземні інвестиції, рівень безробіття — низький, а кількість нових робочих місць збільшується. Покращуються умови життя: вдалося досягнути рівня ВВП на душу населення, що становить 75 % від середньоєвропейського рівня.

Відповідно до опитування Словацької бізнес-асоціації, 50 % роботодавців гостро відчувають нестачу працівників, ще 35 % заявили, що працівників не вистачає, хоча проблема не є гострою. Водночас 41 % суб'єктів бізнесу змушені відмовитися від певних замовлень через брак робочої сили. Найбільший попит — на операторів та монтажників машин і обладнання (42 %), кваліфікованих робітників та майстрів (22 %) [2].

У концептуальному документі щодо перспектив міграційної політики Словацької Республіки зазначено, що країна стимулюватиме імміграцію кваліфікованих мігрантів та науковців з культурно споріднених країн, у т.ч. і з України. Шляхом створення інформаційно-консультативних центрів для мігрантів поширюватиметься інформація про можливості освіти та працевлаштування в Словаччині.

З метою забезпечення потреб ринку праці уряд Словаччини спрощує процедури працевлаштування працівників з-поза меж ЄС. Наприклад, з 2018 р. виробниче навчання іноземця не потребує спеціального дозволу, такий дозвіл оформлюється лише згодом, у разі працевлаштування мігранта і за умови, що безробіття в повіті не перевищує 5 %, а професія мігранта є дефіцитною [9]. Строк перебування вакансії у списку Управління праці для пошуку претендента серед словаків зменшено з 30 до 20 днів. Лібералізовано вимоги до працедавця, який прагне найняти мігранта. Раніше він мав довести, що не здійснював незаконного працевлаштування іноземців упродовж п'яти років, а тепер двох. Запроваджено інститут дефіцитних спеціальностей, щодо найму носіїв яких роботодавці не мусять інформувати Управління праці, якщо частка іноземців не перевищує 30 % персоналу. Список дефіцитних професій спочатку переглядався щорічно, а нині — щоквартально.

Попри це імміграційна політика Словаччини лишається доволі жорсткою. Водночас величина заробітної плати в країні порівняно невисока.

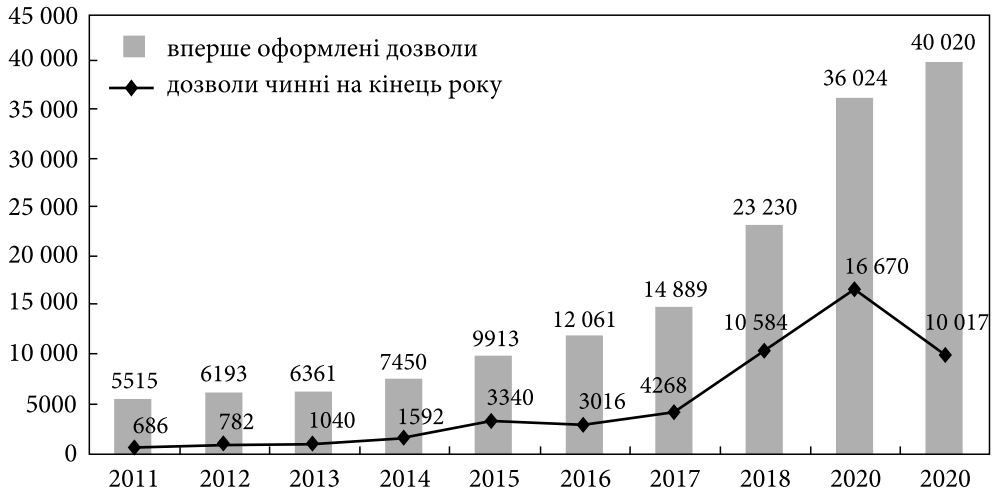

Рис. 1. Кількість дозволів на перебування громадян України в Словаччині, виданих упродовж року, та чинних на кінець відповідного року, шт.

Джерело: Євростат, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Тому Словаччина наразі не є лідером за популярністю серед країн призначення мігрантів з України. Разом з тим українці є тут найбільшою іноземною спільнотою з-поза меж ЄС. Так, за даними Євростат, на кінець 2020 р. українці мали 40 тис. дозволів на проживання в Словаччині. Упродовж року було оформлено понад 10 тис. нових дозволів. Через карантинні обмеження їх було менше ніж у 2019 р. майже на 40 %. Проте загальна кількість чинних дозволів не лише не зменшилася, а й дещо зросла. Вона була на 11,1 % більшою ніж попереднього року, а у 2011—2020 рр. збільшилася понад усемеро. Як і міграція з України загалом, міграція до Словаччини особливо швидкими темпами зростала після подій 2014 року, агресії та війни (рис. 1).

Тривалість 86 % дозволів на перебування українців у Словаччині, вперше виданих у 2020 р., складає понад 12 місяців. Загалом по Євросоюзу частка дозволів такої тривалості для українців становила 22,7 %, а в Польщі — лише 10 %, тобто до Словаччини українці прибувають на відносно довші строки, ніж до більшості країн ЄС. На кінець 2020 р. 6,2 тис. громадян України мали дозволи на постійне проживання в Словаччині [11].

Упродовж 2020 р. 69 % дозволів на перебування українців у Словаччині були видані у зв'язку із здійсненням оплачуваної діяльності. Важливо зазначити, що ставлення до трудових мігрантів з України в цілому толерантне, словацьке населення готове їх прийняти, на відміну від вихідців з Близького Сходу чи Африки. Хоча тема міграції для словацької суспільної думки лишається токсичною, породжені нею негативні міфи з українською трудовою міграцією наразі не асоціюються [2].

За даними словацького Управління праці, соціальних питань та сім'ї, станом на грудень 2020 р. в Словаччині працювали 14 361 громадян України. Переважно це чоловіки — 76 %. Близько третини з них працювали до одного року, дві третини — один-два роки, довші строки — лише одиниці. Основні сфери зайнятості — промисловість, зокрема машинобудування, будівництво. Найчисельніші серед українців оператори машин та обладнання (56,2 %) та кваліфіковані робітники з інструментом (близько 20 %). Частка професіоналів невисока — приблизно 7 %, проте й некваліфікованих працівників небагато — 10 %. Рівень освіти зайнятих в Словаччині українців в основному середній, лиш 26 % мають вищу освіту різного рівня [11]. Заробітки мігрантів становлять приблизно тисячу євро на місяць у кваліфікованих робітників, 1,5 тис. євро у спеціалістів, близько 800 євро у працівників нижчої кваліфікації [12]. Найбільша громада українських мігрантів сконцентрована в Братиславі та столичному регіоні.

Однак офіційні цифри щодо працівників-мігрантів з України не відображають реальну чисельність українців, які працюють у Словаччині. Без дозволів на працевлаштування можуть працювати іноземці, які мають статус «закордонного словака», або дозвіл на тимчасове перебування, оформлений на іншій підставі. У разі найму такої особи роботодавець повинен лише інформувати Управління праці про початок (припинення) трудових відносин. Крім того, в Словаччині працює значна кількість українців, які отримали польські робочі візи і були відряджені до країни польським роботодавцем [13], а насправді — посередником із працевлаштування, що дає змогу обійти місцеві правила.

Певна частина українців, яка виїжджає на роботу до Словаччини, головним чином сезонну, не має жодних дозволів на працевлаштування, працює використовуючи можливість перебування в ЄС упродовж 90 днів завдяки безвізу, або в рамках «малого прикордонного руху». Хоча в'їзд цих громадян до сусідньої країни є цілком легальним, несанкціоноване працевлаштування, а також перевищення дозволених строків перебування робить їх порушниками міграційного законодавства. На думку експертів, серед мігрантів у нерегульованому становищі в Словаччині, яких, за оцінками, нараховується 15—20 тис., українці можуть становити половину [3]. У 2020 р. з числа 1,3 тис. порушників міграційного законодавства, виявлених компетентними органами Словаччини, українців було 326 осіб, тобто кожний четвертий. Цифри за 2019 р. суттєво більші — 2,2 тис. виявлених нелегалів, у т.ч. 1,4 тис. українців, відтак наслідком пандемії COVID-19, крім іншого, було значне зменшення транскордонної міграції і, відповідно, пов'язаних із нею порушень. Суть претензій словацької влади до мігрантів з України здебільшого стосувалися перевищення дозволених строків перебування (1369 виявлених нелегальних мігрантів з України у 2019 р. і 309 у 2020 р.) [11].

Міграція до Словаччини інколи пов'язана із «сірим» ринком праці та протиправними діями також і на території України. Частина поїздок українців до сусідньої держави має на меті отримання доходу шляхом перевезення невеликих партій товарів та їхнього продажу на Батьківщині. На відміну від 1990-х років, коли перетин кордону був, по суті, вільним, митні обмеження набагато слабші, а транспортні витрати нижчі, «човникова торгівля» втратила свою комерційну привабливість для більшості українців, проте в прикордонних населених пунктах лишилася актуальною. За дефіциту робочих місць з достойною оплатою праці вона забезпечує відносно високий заробіток, не потребує докладання часто марних зусиль до пошуків роботи, виснажливих поїздок до робочого місця, дає можливість поєднувати «бізнес» із роботою в домашньому господарстві та піклуванням про сім'ю. Хоча така торгівля часто супроводжується порушенням митних правил, участю в корупційних операціях, як показало згадане вище опитування Фонду «Демократичні ініціативи», значна частина мешканців Закарпаття виправдовує тіншову зайнятість та контрабанду. Скоріше позитивно до них ставляться 26 % опитаних, негативно — 37 % [5]. Торгова міграція знижує вмотивованість до продуктивної праці, призводить до зміни структури традиційних занять мешканців прикордоння, оскільки завдяки кордону-годувальнику зникає потреба у витраті значних сил та часу на роботу в домашньому господарстві, утримання худоби чи обробітку великих площ землі [14].

Останніми роками профіль українських мігрантів у Словаччині зазнав змін. Після вступу Словаччини до ЄС у 2004 р., коли почав розгортання міграційний потік з України, він складався в основному з короткочасних мігрантів, передусім мешканців Закарпаття, які здійснювали короткотермінові, але систематичні виїзди на заробітки, часто працювали в Словаччині без належних дозволів, виконували важку і непривабливу роботу на будівництві та в сільському господарстві. Після 2014 р., крім традиційної, сформувалася нова група мігрантів, що характеризується високим освітнім рівнем, шукає роботу за спеціальністю, це, наприклад, ІТ-спеціалісти, лікарі та середній медичний персонал, яких Словаччина приваблює тим, що перед прийомом на роботу їм не потрібно складати іспит з мови. До цієї групи мігрантів належать також підприємці, оскільки в Словаччині значно простіше, ніж у сусідніх країнах, процедури оформлення дозволів на підприємницьку діяльність. Мігранти цієї категорії прибувають до країни на довші строки, переважно разом із сім'ями [3].

Помолодшання та підвищення освітнього рівня українських мігрантів пов'язано також і з освітньою міграцією, інтенсивність якої зростає. Оскільки існує угода про взаємне визнання дипломів, громадянам України простіше продовжувати навчання в Словаччині. Важливим чинником обрання студентами Словаччини є також фінансова доступність навчання в країні,

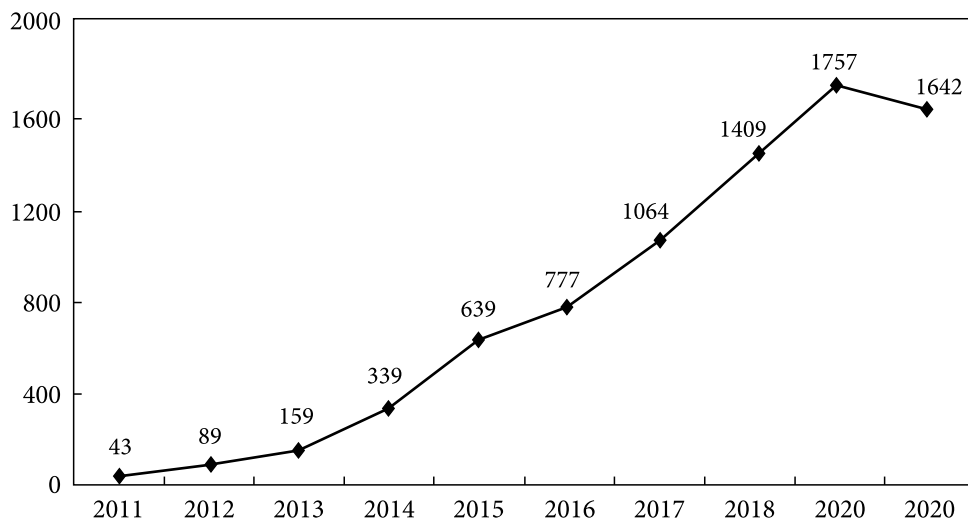

Рис. 2. Кількість уперше оформлених дозволів на перебування українців у Словаччині, виданих з метою навчання, шт.

Джерело: Євростат, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

географічна близькість та хороше транспортне сполучення, мовно-культурна спорідненість.

За даними Євростат, у 2020 р. кількість уперше оформлених українцям дозволів на перебування в Словаччині, виданих у зв'язку з навчанням (будь-які види навчання, у т.ч. мовні курси, стажування тощо), була попри пандемію та карантин лише трохи меншою ніж в 2019 р. — 1642 проти 1757. Показник 2013 р. перевищено майже у п'ять разів (рис. 2).

У словацьких університетах навчається понад дві тисячі українських студентів, передусім у географічно ближчих до кордону навчальних центрах. Їхня чисельність стрімко зростає — 188 студентів у 2013/2014 навчальному році, або лише 3 % усіх іноземних студентів, та 1851 в 2017/2018 році, або майже чверть усіх іноземних студентів [15]. Найчастіше українські студенти вивчають словацьку мову та культуру, суспільні науки, інформаційні технології, біологію, екологію. Словаччина стимулює освітню міграцію до країни через механізм державних стипендій. Навчання за програмами словацькою мовою є безкоштовним. Студентам надається житло, пільги на проїзд.

Отримання словацького диплому відкриває дорогу до працевлаштування на території ЄС і у багатьох випадках розглядається як шлях до подальшої міграції. За результатами онлайн-опитування українських студентів у Словаччині, проведеного аналітичним центром CEDOS, після завершення навчання 35,5 % планували переїхати до іншої країни ЄС, 20 % — залишитися в Словаччині, повернутися в Україну — лише 6,4 %.

Завдяки імплементації до словацького законодавства відповідних директив ЄС, іноземні студенти мають право працювати 20 годин на тиждень, залишатися в країні упродовж 9 місяців після завершення навчання з метою пошуку роботи. Для працевлаштування іноземців-випускників словацьких університетів дозвіл на працевлаштування не потрібний.

Висновки та пропозиції. Міграція українців до Словаччини за обсягами порівняно невелика, але демонструє тенденцію до швидкого зростання внаслідок територіальної та культурної близькості, збільшення потреб сусідньої країни в додаткових робочих руках з-за кордону, поступової лібералізації її міграційної політики. Проте переміщення населення на українсько-словацькому кордоні відбуваються не стільки внаслідок добросусідських стосунків між сусідніми державами, скільки в результаті асиметрії їхнього розвитку. Для громадян України вони мають передусім трудовий характер, слугують для пошуку засобів до існування та забезпечення гідного життя.

Характерними рисами трудової міграції українців до Словаччини є істотне переважання виїзду з України над вїздом, панування циркулярної моделі переміщень, тобто систематично повторюваних, хоча й короткочасних виїздів на роботу за кордон, які дають змогу поєднувати роботу в сусідній державі з піклуванням про сім'ю та домашнє господарство на Батьківщині, а також значний сегмент торгової міграції, що є для деяких осіб важливим джерелом доходу та основним заняттям.

Наслідки міграції українців до Словаччини неоднозначні. З одного боку, вона сприяє більш тісним міжнародним стосункам, розвитку взаємодії, трансферу знань та досвіду, а з другого, веде до втрати Україною частини трудового потенціалу, зниження трудової активності на Батьківщині, працевлаштуванню наших співгромадян у неформальній економіці за кордоном і, відповідно, ризикам порушення їхніх трудових прав, відсутності соціального захисту. За результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва восени 2020 р. в Закарпатті, понад 40 % респондентів вважали, що масовий виїзд громадян на заробітки заважає розвитку області [5].

За таких обставин обидві держави зацікавлені у переведенні транскордонної міграції у правову площину, забезпеченні впорядкованого та безпечного пересування людей. Водночас для України основний інтерес полягає в тому, щоб активна мобільність населення не провокувала подальше поглиблення диспропорцій у рівнях життя сусідніх держав, сприяла динамізації розвитку, що потребує діяльності за двома напрямками: збереження моделі циркулярної міграції як альтернативи міграції переселенської, запобіжника остаточних втрат частини трудового та інтелектуального потенціалу; створення умов для використання заробітків мігрантів, набутих ними знань та досвіду, встановлених соціальних зв'язків для розширення

можливостей підприємництва, відкриття нових робочих місць в Україні і, відповідно, забезпечення передумов для скорочення трудової міграції, повернення мігрантів на Батьківщину.

Досягнення цих цілей можливе лише за умови активної міжнародної співпраці, а також цілеспрямованої діяльності засобами внутрішньої політики на загальнодержавному і регіональному рівнях. На міждержавному рівні потрібно досягти домовленостей щодо регулювання трудової міграції, соціального захисту мігрантів, узгодити відповідні процедури. Такі домовленості мають забезпечити легший доступ до офіційного працевлаштування в Словаччині, належного соціального страхування, передбачати не лише більш ліберальні правила, а й поширення належної інформації про робочі місця, необхідні для працевлаштування документи, допомогу в їх оформленні, організацію підготовчих мовних та професійних курсів тощо.

Однією з форм взаємовигідної співпраці могла б бути підтримка зарубіжними працедавцями професійного навчання та набуття вищої освіти в Україні, передовсім за спеціальностями, в яких вони зацікавлені, ширше використання з цією метою дистанційного навчання. Це сприяло б трансформації впливу мізків з України на їхню взаємовигідну циркуляцію. Варто зазначити, що з використанням такого інструменту, передбаченого новим Пактом ЄС з міграції та притулку, як «партнерство щодо талантів», Словаччина реалізує проєкт «Таланти для Молдови», досвід якого вартий вивчення і врахування. Він передбачає навчання / стажування талановитих молодих спеціалістів з ІТ з Молдови у Словаччині з подальшим 12-місячним працевлаштуванням у провідних словацьких компаніях і відповідає інтересам обох країн: Молдови, зацікавленої у підвищенні кваліфікації своїх фахівців, та Словаччини, яка потребує додаткової робочої сили у відповідній галузі [16].

Для реалізації подібних ініціатив важливою є співпраця служб зайнятості, рекрутингових агентств, освітніх установ суміжних держав, спільне проведення ярмарок вакансій, інших заходів, які б сприяли пошукам роботи і за кордоном, і на Батьківщині потенційними мігрантами або мігрантами-поверненнями.

Зацікавлені сторони могли б організувати спільні інформаційні центри для мігрантів, які б надавали індивідуальні консультації, а також налагодити видання інформаційних матеріалів, поширювати їх через спеціалізований інтернет-портал.

Важливим каналом інформаційного супроводження міграційного процесу та суспільної комунікації у сфері міграції, вартим інтенсивного використання, є співпраця з неурядовими організаціями діаспор по обидва боки кордону, підтримка самоорганізації мігрантів.

Необхідно розвивати транспортну інфраструктуру, як і інфраструктуру кордону, з тим, щоб перетин кордону був більш швидким і комфорт-

ним, що спрощує транскордонну мобільність і зменшує тим самим привабливість тривалого перебування за кордоном. З цією ж метою важливо подолати корупцію на пунктах перетину кордону та у митниці, працювати у цьому напрямі спільно з відповідними службами сусідньої держави.

У громадах виходу мігрантів варто вивчати їхні потреби та можливості, орієнтувати мігрантів на започаткування з використанням зароблених за кордоном коштів затребуваних громадами бізнесів. Міграційний компонент має враховуватися в програмах транскордонного співробітництва.

Для прийняття виважених і адекватних рішень необхідний постійний моніторинг міграційної ситуації, систематичне проведення наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Eurostat. Database. Asylum and managed migration. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
2. Міфи і факти про українську трудову міграцію до країн Вишеграда. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/Giude-EN-fin.pdf>
3. Ваврова Л. Економічна міграція українців до країн Вишеградської четвірки та пов'язані з нею адміністративні проблеми. URL: http://borderua.sk/data/CBC01018_policy.paper.vavrova.ua.pdf (дата звернення: 10.11.2021).
4. Степура Т. М., Степура А. Л. Україно-словацька територіальна міграційна система: до маркетингового аналізу умов формування та розвитку. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту*: тези доповідей XII Міжнар. наук.-практ. конф. (25—27 жовт. 2018 року), Львів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 230—232. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/51544/2/2018_Stepura_T_M-Ukraino-slovatska_terytorialna_230-232.pdf (дата звернення: 11.10.2021).
5. Аналітичний звіт за підсумками опитування в Закарпатській області. URL: <https://dif.org.ua/article/analitichniy-zvit-za-pidsumkami-opituvannya-v-zakarpatskiy-oblasti>
6. Регіони України. Статистичний збірник. Ч. 1. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення: 15.11.2021).
7. Доходи та витрати населення за регіонами України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/d_v_reg_19.pdf (дата звернення: 10.11.2021).
8. О словаках, живущих за границей. URL: <https://svk360.com/o-slovakah-zhivushhih-za-granitsej/> (дата звернення: 10.10.2021).
9. Українська міграція у часи кризи: вимушена і трудова мобільність / під ред. Д. Дрбохлава, М. Ярошевич. URL: <https://www.slideshare.net/EWBUkraine/ss-81416566> (дата звернення: 11.10.2021).
10. Chlebo J. Reflection on Some Aspects of Slovakia's Approach to Migration. / Patterns of international migration: Similarities and Differences. URL: https://www.researchgate.net/publication/330315589_globe_in_motion_patterns_of_international_migration_similarities_and_differences (дата звернення: 15.11.2021).
11. Statistical overview of legal and illegal migration in the Slovak Republic. URL: https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocniky/rok_2020/2020-rocenka-UHCP-EN.pdf (дата звернення: 10.11.2021).
12. Бачинська М. Українські мігранти в Чехії та Словаччині: аналіз економічного, політико-правового, соціального середовища приймаючих сторін. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2020/92.pdf (дата звернення: 11.10.2021); <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.90>

13. Словаччина поскаржилася через українських працівників, які прибувають з Польщі. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2018/05/11/7081543/> (дата звернення: 15.11.2021).
14. Соляне Закарпаття: заробітчаний край. URL: <https://politkrytyka.org/2019/09/03/sonyachne-zakarpattya-zarobitchanskyj-kraj/> (дата звернення: 10.11.2021).
15. Слободян О., Марадик Н., Бенч В. Українські студенти у Словаччині: політики залучення, інтеграції та мотивація і плани студентів. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-u-slovachchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatyia-i-planu-studentiv> (дата звернення: 11.10.2021).
16. Talents for Moldova: programme of mobility and career growth for students and graduates of ICT between Slovakia and Moldova. URL: <https://www.migrationpartnershipfacility.eu/what-we-do/actions-pilot-projects/talents-for-moldova-mobility-and-career-advancement-programme-for-ict-students-and-graduates-between-slovakia-and-moldova> (дата звернення: 15.11.2021).

REFERENCES

1. Eurostat. Database (2021). Asylum and managed migration. <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
2. Myths and facts about Ukrainian labor migration to the Visegrad countries (2019). <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/Giude-EN-fin.pdf>
3. Vavrova, L. (2016). Economic migration of Ukrainians to the Visegrad countries and related administrative problems. SFPA. http://borderua.sk/data/CBC01018_policy.paper.vavrova.ua.pdf [in Ukrainian].
4. Stepura, T. M., & Stepura, A. L. (2018). Ukrainian-Slovak territorial migration system: to the marketing analysis of the conditions of formation and development. *Marketing and logistics in the system of management*, 25–27 October 2018, Lviv, 230–232. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/51544/2/2018_Stepura_T_M-Ukraino_slovatska_terytorialna_230-232.pdf [in Ukrainian].
5. Analytical report on the results of the survey in the Transcarpathian region (2020). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives foundation. <https://dif.org.ua/article/analitichniy-zvit-za-pidsumkami-opituvannya-v-zakarpatskiy-oblasti> [in Ukrainian].
6. Regions of Ukraine. Statistical collection, part 1 (2021). State Statistic Service of Ukraine. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm [in Ukraine].
7. Incomes and expenditures of the population 2019 (2021). State Statistic Service of Ukraine. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/d_v_reg_19.pdf [in Ukrainian].
8. About Slovaks living abroad (n.d.). <https://svk360.com/o-slovakah-zhivushhih-zagranitsej/> [in Russian].
9. Drbohlava, D., & Yaroshevich, M. (Eds.). (2017). Ukrainian migration in times of crisis: forced and labor mobility. <https://www.slideshare.net/EWBUkraine/ss-81416566> [in Ukrainian].
10. Chlebo, J. (2018). Reflection on Some Aspects of Slovakia's Approach to Migration. / Patterns of international migration: Similarities and Differences. https://www.researchgate.net/publication/330315589_globe_in_motion_patterns_of_international_migration_similarities_and_differences
11. Statistical overview of legal and illegal migration in the Slovak Republic (2020). Prezidium of the Police Force Bureau of Border and Foreign Police. https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocniky/rok_2020/2020-rocnika-UHCP-EN.pdf

12. Bachynska, M. (2020). Ukrainian migrants in the czech and slovakia republics: analysis of the economic, political, legal, social environment of the hosting countries. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7828> [https://doi: 10.32702/2307-2105-2020.4.90](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.90) [in Ukrainian].
13. Slovakia complained about Ukrainian workers coming from Poland (2018). <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/11/7081543/> [in Ukrainian].
14. Semchuk, K., & Kurovska, H. (2019). Sunny Transcarpathia: labor migrant's region. <https://politkrytyka.org/2019/09/03/sonyachne-zakarpattya-zarobitchanskyj-kraj/> [in Ukrainian].
15. Slobodyan, O., Maradik, N., & Bench, V. (2018). Ukrainian students in Slovakia: policies of involvement, integration and motivation and plans of students. <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-u-slovachchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv> [in Ukrainian].
16. Talents for Moldova: a program of mobility and career growth for ICT students and graduates between Slovakia and Moldova (2021). <https://www.migrationpartnershipfacility.eu/what-we-do/actions-pilot-projects/talents-for-moldova-mobility-and-career-advancement-programme-for-ict-students-and-graduates-between-slovakia-and-moldova> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.12.2021

O. A. Malynovska, Dr. Sc. (Public Administration), Chief Researcher
National Institute for Strategic Studies
01030, Ukraine, Kyiv, Pyrogova str., 7a
E-mail: malinovska@niss.gov.ua, malynovska@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5305-0253
Scopus ID: 57190283069

MIGRATION OF UKRAINIANS TO SLOVAKIA: TRENDS AND PROSPECTS

In recent years, the role of neighboring Central European countries has increased significantly among the countries where Ukrainian migrants are destined. The quarantine restrictions caused by the COVID-19 pandemic have intensified this trend, as travel to neighboring countries, including to Slovakia, proved to be safer and easier to implement. Although the volume of migration to Slovakia is much lower than that observed between Ukraine and other countries of the Visegrad Group, this is quite an illustrative example for the analysis of general migration trends in the region. It is growing rapidly due to territorial and cultural proximity, increasing the needs of the neighboring country for additional labor from abroad, the gradual liberalization of its migration policy. Citizens of Ukraine travel to Slovakia primarily for employment, educational migration to the neighboring state is increasing, and some of the relocations are of a commercial nature. The consequences of Ukrainian migration to Slovakia are ambiguous. On the one hand, it promotes closer international relations, development of cooperation, transfer of knowledge and experience, but, on the other hand, leads to the loss of Ukraine's labor potential, reduced labor activity at home, it is associated with employment of our citizens in the informal economy abroad, risks of violating their labor rights, lack of social protection.

The purpose of this article is to analyze trends and determine the peculiarities of migration of Ukrainians to Slovakia, justifying the priorities of mutually beneficial cooperation for both countries to regulate the mobility (labor, education, trade) of the population. To achieve this, general scientific methods of cognition are used: systemic, comparative, struc-

tural-functional. The novelty of the study is provided by the identification of modern features of migration processes between Ukraine and Slovakia using the latest available statistical and factual data.

According to the results, it is concluded that both countries are interested in translating cross-border migration into the legal sphere, ensuring orderly and safe movement of people. At the same time, the main interest for Ukraine is that the active mobility of the population does not provoke further deepening of disparities in the living standards of neighboring countries, contributes to the dynamization of development. This requires action in two main areas: maintaining the model of circular migration as an alternative to permanent migration, a safeguard against the final loss of labor and intellectual potential; creating conditions for the use of migrants' earnings, knowledge and experience gained, social ties established for business expansion, job creation in Ukraine and, accordingly, providing preconditions for reducing labor migration, repatriation of migrants.

Keywords: migration of the population of Ukraine, cross-border mobility, local border traffic, migration policy, Slovak Republic.